

ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİKTE NEOKLASİK REALİZME DUYULAN İHTİYAÇ: AVRASYA EKONOMİ TOPLULUĞU

Mehmet ŞAHİN¹

ÖZ

Bu çalışma uluslararası ekonomi politik çalışmalarında neoklasik yaklaşımın önemine değinmektedir. Çalışmada farklı kapitalist modellerin ve özellikle Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan hibrit ekonomik sistemlerin sebebini anlamak için devletlerin içyapılarının önemli olduğuna vurgu yapılacaktır. Bu bakımdan çalışma, uluslararası ekonomideki bölgesel farklılıkları anlamak için bütün eleştirilere rağmen neoklasik realist yaklaşımın faydalı olacağını iddia etmektedir. Buna göre uluslararası sistemin hâkim anlayışı olan liberalizm bağımsız değişken, devletlerin içyapıları da ara değişkendir. Ortaya çıkan hibrit sistemler de bağımlı değişkendir. Çalışmanın teorik bölümünde bu değişkenler ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Modelin geçerliliğini göstermek için çalışmanın son bölümünde Avrasya Ekonomi Topluluğu vaka çalışması olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kavramlar: Avrasya Ekonomi Topluluğu, Neoklasik Realizm.

¹ Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mesahin@alumni.bilkent.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0142-6666>
Makalenin gönderilme tarihi: 31 Mayıs 2020 *Kabul tarihi: 12 Ekim 2020*

A NEED FOR NEOCLASSICAL REALIST APPROACH IN INTERNATIONAL POLITICAL ECONOMY: THE EURASIAN ECONOMIC UNION

ABSTRACT

This study refers to the importance of the neoclassical realist approach in international political economy studies. The domestic structures of the states will be emphasized in order to understand the reasons for the varieties of capitalist models and hybrid economic systems that emerged after the Cold War. In this sense, the article argues that neoclassical realism could be useful to understand the regional differences in international political economy, despite the critics. Accordingly, the dominant view of the international system, which is liberalism, is the independent variable and the domestic variables of states are the intervening variables. The outcomes that are the hybrid systems are the dependent variable. The theoretical part of the study will examine these variables in detail. The Eurasian Economic Union will be taken in the last section of the work as the case study to test the validity of the model.

Keywords: The Eurasian Economic Union, Neoclassical Realism.

GİRİŞ

Özellikle 1970’li yıllardan itibaren bütün dünyada artan ekonomik faaliyetler uluslararası ekonomi politiği anlamada yeni yaklaşımlara duyulan ihtiyacı da arttırmıştır. Söz konusu tarihlerden itibaren sadece ticari ve finansal faaliyetler artmaya başlamamış aynı zamanda başta Almanya ve Japonya olmak üzere yeni ekonomik merkezler yükselmeye başlamıştır. 1990’lı yıllarla birlikte ise Çin’in yükselişi hem akademik çalışmaların hem de dünya siyasetinin gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Sayılan bu ülkelerin ortak özellikleri, piyasa ekonomisi sayesinde yükselmekle birlikte ABD’den farklı olarak kapitalizmi yorumlama biçimleri hem bu ülkeden hem birbirlerinden farklı olmasıdır. Nitekim söz konusu ülkelerin ekonomik sistemleri kapitalist olmakla birlikte önünde bir sıfatla birlikte anılmaktadır. Örneğin Japonya “Kalkınmacı Kapitalist” (Bello, 2009), Almanya “Sosyal Pazar Kapitalizmi (Gilpin, 2001), Çin ise eski Devlet Başkanı Jiang Zemin’in tabiriyle “Sosyalist Pazar Ekonomisi” olarak betimlenmektedir. Yani sanılanın aksine “artan ekonomik faaliyetler ülkeler arasındaki kurumsal farklılıkları ortadan kaldırmamıştır” (Hall & Soskice, 2001, p. 60). Dolayısıyla kapitalizm sadece neoliberal haliyle değil Hall ve Sockice’nin (2001) de belirttiği gibi farklı çeşitleriyle faaliyet göstermektedir. Dahası, bu farklar sadece ilgili ülkeleri değil, uluslararası piyasaların işleyişini de etkilemektedir.

Bu bakımdan bu çalışmada uluslararası ekonomi politiği açıklamada neoklasik realist bakış açısının önemine değinilecektir. İlgili bölümde de değinileceği gibi, neoklasik realizm uluslararası ilişkiler literatüründe eleştirilere maruz kalan bir yaklaşımdır. Ancak farklı kapitalist sistemlerin ortaya çıkmış olması bu dönüşümün sadece yukarıdan aşağıya değil aşağıdan yukarıya da olan bir süreç olduğunu göstermektedir. Zira kapitalizmin farklı türlerinin ortaya çıkmasında sadece karar alıcılar değil, ekonomik aktörler (Hall & Soskice, 2001) veya sosyal yapılar (Gilpin, 1983, p. 9) da belirleyici olmaktadır. Bu bakımdan devletlere sistemik etkinin yanı sıra içyapıları da etki etmektedir. Dolayısıyla uluslararası ekonomi politiği anlamada her iki süreci de incelemek gerekmektedir. Bu da bizi neoklasik realizme götürür. Neoklasik realizmin günümüz uluslararası ekonomi politiğini anlamadaki önemini göstermek için Avrasya Ekonomi Birliği vaka olarak ele alınacaktır. Zira ilgili bölümde daha ayrıntılı olarak değinileceği gibi, Avrasya Ekonomi Birliği normatif bağlamda olarak liberal kapitalist ilkeleri benimsese de uygulamaları eski Sovyet mirası taşımaya devam etmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde neoklasik realizmin temel prensipleri ve ona yönelik eleştirilere değinilecektir. Bu bakımdan neoklasik realizmin gelişmekte olan bir araştırma programı olduğu gösterilecek ve özellikle realizm dışından gelen eleştirilere cevap verilemeye çalışılacaktır. Daha sonra sırasıyla uluslararası ekonomi politikte neoklasik realizme duyulan ihtiyaç ve onun değişkenlerine değinilecektir. Son olarak neoklasik uluslararası ekonomi politiğe ihtiyaç olduğunu ispatlamak için söz konusu model Avrasya Ekonomi Birliğine uygulanacaktır. Bu bakımdan literatürdeki yaygın görüşün ötesinde, kapitalizmin özellikle hegemonik güçlerin içyapılarından dolayı tek bir yönde ilerlemediği ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunun yerine, hem uluslararası sistemin baskısı hem de devletlerin içyapıları ile birleştiğinde kapitalizmin nasıl farklı hibrit sistemler çıkardığı ispatlanmaya çalışılacaktır.

I. NEOKLASİK REALİZM VE ELEŞTİRİLERİ

Neoklasik realizm özellikle 2000'li yıllardan itibaren uluslararası ilişkiler teorileri arasında ön plana çıkamaya başlamıştır. Kavramı literatüre katan Gideon Rose'nin ifadesiyle hem uluslararası sistemin dış politika kararlarına etkisini hem de devletlerin iç politikalarını göz önünde bulundurması (Rose, 1998, p. 146) sebebiyle dış politika analizlerinde tercih edilen bir yaklaşım haline gelmiştir. Bu bakımdan devletlerin uluslararası sistemdeki konumları kadar özellikle karar alıcıların sistemik işaretleri veya diğer devletlerin konumlarını nasıl algıladıkları da önemlidir. Ripsman v.d. göre karar almada lider, stratejik kültür, toplum-devlet ilişkileri, iç kurumlar da önemlidir (Ripsman, Taliaferro, & Lobell, 2016, p. 59). Daha da önemlisi, karar alıcılar sistemik işaretleri her zaman doğru algılamayabilir (Ripsman et al., 2016, p. 20). Bu yüzden neorealizmin aksine neoklasik realizme göre devletler bilardo topu gibi aynı şekilde hareket etmemektedirler. İçyapıları önemlidir ve bu yüzden

aynı sistemik baskıyı farklı şekilde yorumlayıp farklı davranış sergileyebilirler. Dahası, her ne kadar zaman zaman benzer davranışlar sergileseler de demokratik ve otokrat devletlerin yönetici elitleri farklı kurumsal kısıtlamalara tabidir ve bu yüzden her zaman aynı davranışları beklenemez (Hyde & Saunders, 2020, p. 365).

Ancak neoklasik realizm özü itibarıyla *ad hoc* olması riskini taşımaktadır ki gerçekten de yaklaşımın ortaya çıktığı ilk dönemlerde bu durum bizzat neoklasik realistler tarafından gerçekleştirilmiştir (Ripsman et al., 2016, p. 9). Bu bakımdan literatürde neoklasik realizmin esasında realizmin ana ilkelerini göz ardı ettiği (Legro & Moravcsik, 1999), yapısal yaklaşımlara ek bir analiz boyutu katmadığı (Rathbun, 2008), daha da önemlisi eklektik olmasından dolayı ampirik olarak kanıtlanabilir bulunmadığı (Smith, 2018) ve bu yüzden esasında terk edilmesi gereken bir yaklaşım olduğu yönünde önemli eleştirileri yer almaktadır (Narizny, 2017). Nitekim Ripsman, Taliaferro ve Lobell de bu riskin bulunmasından dolayı yukarıda sayılan dört parametre ile neoklasik realizmi sistemik hale getirmeye çalışmıştır. Yine de realizmin temel varsayımlarından olan gücün temelinin materyal kapasitede yattığı varsayımını geri plana iterek sosyal inşacılığın varsayımı olan kimlikleri ve fikirleri ön plana çıkarmakla eleştirilmekten geri kalmamış ve esasında realist inşacılık (*realist constructivism*) olarak nitelendirilmenin daha uygun olacağını vurgulamıştır (Barkin, 2010; Narizny, 2017). Bu bakımdan epistemolojik ve ontolojik olarak tutarsız bulunmaktadır (Smith, 2018). Zira pozitivist olma iddiasındaki bir yaklaşımın olayları eleştirel altyapıyla açıklanması epistemolojik olarak tutarlı bulunmamaktadır. Realizmin temel argümanlarından olan devletlerin rasyonel tercih ile değil, fikirlerle hareket edeceği sonucuna ulaşılacağından dolayı özü itibarıyla realist olamayacağı yönünde eleştirilmektedir. Bu bakımdan yozlaştırıcı olarak nitelendirilmektedir (Legro & Moravcsik, 1999).

Bütün eleştirilere rağmen Lakatosçu bir bakış açısıyla bakmak gerekirse günün sonunda realist araştırma programının çekirdeğinde devlet, anarşi ve ulusal çıkar kavramları bulunmaktadır (Kirshner, 2009, p. 36). Yani uluslararası sistem anarşiktir; ilişkileri düzenleyen formel bir örgüt yoktur, ancak hegemonik güç ile belirlenebilir. Devlet bu sistemin temel aktörüdür ve anarşik ortam içerisinde ulusal çıkarını maksimize etmeye çalışır. Ekonomi politik söz konusu olduğunda da ulusal çıkarını maksimize etmesinden kasıt sadece kâr elde etmek değil aynı zamanda ekonomik otonomisini sağlamasıdır. Zira ekonomik otonomi güç ile alakalı bir durumdur. Bu yüzden devletler her zaman ekonomik olarak en kârlı kararı almak zorunda değildir (Hirschman, 1980). Otonomisini zedeleyecek bir durum söz konusu olduğunda ekonomik kayba rağmen tercihini bundan yana kullanabilir. Dolayısıyla anarşi, devlet ve ulusal çıkar temel varsayımları kabul ettikten sonra realist araştırma programının içindeyiz demektir. Gilpin veya Taliaferro ve diğerlerinin de belirttiği gibi realizm nihayetinde tek bir teoriden ziyade felsefi bir pozisyonudur (Gilpin, 1984, 289) ve ilkeleriyle çekirdek varsayımları etrafında kalındığı sürece realist programda kalınmaktadır

(Taliaferro, Lobell, & Ripsman, 2009, p. 14). Nitekim Acharya'nın da belirttiği gibi materyal kapasite ve ideoloji birbirlerini dışlayan açıklamalar değildir (Acharya, 2005, p. 113). Bu bakımdan, teorinin açıklayıcı kapasitesinin artması ve realizmin özüne dokunmaması dolayısıyla ilerleyici olduğu görüşü de bulunmaktadır (Yılmaz, 2015, p. 15). Neoklasik realizm de özellikle yapısal realizmin sorgulanmaya başlamasıyla birlikte bir dış politika kuramı olarak ortaya çıkmıştır (Kiraz, 2018, p. 419). Bir başka deyişle yapısal realizmin yetersiz kalmaya başlaması dış politika analizinde materyal kapasitelerle birlikte devletlerin iç yapılarındaki farklılıkları ortaya koyma ihtiyacını çıkarmıştır.

Bu ihtiyaç uluslararası ekonomi politikte özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde daha belirgin hale gelmiştir. Realist uluslararası ekonomi politik görüşün temel argümanlarından biri devletlerin ekonomik güçlerini askeri güce dönüştürmeleridir (Mearsheimer, 2003, p. 46). Yani devletlerin amacı anarşik sistem içerisinde hayatta kalmaksa bunun sağlamanın yolu askeri gücü elinde bulundurmadır ve bu da ancak güçlü bir ekonomi başta olmak üzere materyal kapasitelerini arttırmakla mümkündür. Dolayısıyla devletler, tıpkı güçlerini olduğu gibi ekonomik kârlarını da maksimize etmeye çalışırlar. Bunun için de uluslararası işbölümü içinde kendilerine uygun bir yer edinmeye uğraşırlar (Gilpin, 1987, p. 34). Kârı maksimize etmek için ise farklı yolları tercih edebilirler. Kimisi planlı ekonomiyle bunu gerçekleştirmeye çalışırken kimisi piyasa ekonomisiyle refahını arttırmaya çalışır.

Dolayısıyla devletler yine güç dengesini gözeterik ve materyal kapasitelerini arttırmaya çalışarak birbirlerinden farklı hesaplamalarla hareket edebilirler. Bu bakımdan inşacılıktan farklı olarak, fikirler, kimlikler ve diğer içyapılar neoklasik realizmde bağımsız değil ara değişkendir. Bağımsız değişken yine uluslararası sistemdir. Devletler yine uluslararası sistemdeki konumlarına göre hareket ederler. Konumlarını yorumlama biçimi ise içyapılara göre değişkenlik gösterir. Esasında Schweller ikisi arasındaki köprüyü basitçe ifade etmiştir; sistemik sınırlamalar devletin güç dengesi kurabilme becerisini belirlerken içyapılar bunu yapmalarındaki isteklerini belirlemektedir (Schweller, 2004, p. 169). Yani devletler materyal kapasitelerine göre uluslararası sistemde konumlanırken kapasitelerini saldırgan veya savunmacı olarak kullanmaları, güvenlik ve tehdit algıları² içyapılarıyla alakalıdır. Daha da önemlisi, materyal kapasitelerini güçlendirme biçim ve süreçleri içyapılarıyla alakalıdır. Bu da bizi uluslararası ekonomi politikte neoklasik realizme yöneltmektedir.

² Neoklasik realizme göre devletlerin tehdit algıları, tehdit dengesi (balance of thread) teorisinden farklılık göstermektedir. Tehdit dengesi yaklaşımı, tehdidin kaynağını klasik realizmde olduğu gibi materyal öğeler ile belirlerken ideoloji ve propaganda gibi malzemelerin sadece mevcut ittifakları güçlendirdiği tezi üzerinde durmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Walt (1985).

II. ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİKTE NEOKLASİK REALİZM İHTİYACI

Özellikle Soğuk Savaş sonrasında liberal kapitalizme dönüşümün devletlerin maksimum kârı elde etmesine fayda sağlayacağı görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu durum sadece söz konusu devletlerin kalkınması için değil, uluslararası piyasaların da hareketlenmesi ve mutlak kazancın artması için elzem görünmekteydi. Nitekim o dönemde eski Doğu Bloku ülkelerinin liberalizme geçip geçmeyecekleri değil nasıl ve ne zaman bu dönüşümü gerçekleştirecekleri sorusu hâkimdi (Cooley, 2019, p. 594). Bu bakımdan Washington Konsensüsün uygun programlarla bu süreci tamamlamaları beklenmekteydi.

Ancak Dani Rodrik'in *The Globalization Paradox* (2011) çalışmasında ayrıntılarıyla ortaya koyduğu gibi; kapitalizm karşımıza tek model olarak çıkmamıştır. Farklı hükümet yapılarının, sosyal düzenlemelerin, finansal kuralların etkisiyle birbirinden farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, zaten 1980'li yıllardan itibaren Almanya ve Japonya gibi ülkelerin farklı kapitalizm modelleri ile yükseldiği gözlenmişti. Soğuk Savaş sonrası dönemde de gerek 1997 Asya Krizi gerekse de 1998 Rusya Ekonomik Krizi başta olmak üzere Washington Konsensüsünün her ülkede aynı sonuçlar doğurmayacağı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Nitekim IMF politikaları Doğu Asya ülkeleri tarafından 1997 yılındaki krizin en önemli sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir (Xiao, 2015, p. 2030). Bu da ekonomik kalkınmanın yukardan aşağı bir süreçle değil ancak ülkelerin kendi şartlarını göz önünde bulundurarak sağlanabileceği kanaati oluşmaya başlamıştır. Bir başka deyişle "küreselleşme kendiliğinden refah artışı sağlamadığı ancak devletlere bu imkânı daha iyi sunduğu" (Rodrik, 2011, p. 182) yavaş yavaş kabul görmeye başlamıştır.

Nitekim her ne kadar kökeni Soğuk Savaş yıllarına dayansa da özellikle Hall ve Soskice'in *Kapitalizmin Çeşitlerini* ortaya koymasıyla birlikte 2000'li yıllardan itibaren gelişmeye başlayan kapitalist ekonomi politik literatürü devletlerin içyapılarının farklı ekonomik sonuçlar doğuracağını göstermiştir. Hall ve Soskice'in (2001) çalışması her ne kadar analiz düzeyi olarak birinci seviyeyi seçse de mevzubahis çalışma ikinci düzeyi temel alan karşılaştırmalı kapitalizm literatürünün doğmasını sağlamıştır (Nölke, 2018, p. 138). Zira karşılaştırmalı kapitalizm, yukarıda örnekleri verildiği gibi, aynı sistem içerisinde bile olsa devletlerin farklı piyasa uygulamaları gerçekleştirebileceğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan şayet kapitalizmin aynı sisteme dâhil ülkeler arasında dahi farklı çeşitlerinden bahsediliyorsa, bu da ister istemez devletlerin içyapılarını anlama ihtiyacını doğurmaktadır. Bir başka deyişle karşılaştırmalı kapitalizm literatürüne ihtiyaç hissediyorsak otomatikman devletlerin içyapılarının önemli olduğunu da kabul etmiş oluyoruz. Zira uluslararası ekonomi özellikle hegemon devletin kurumlarına rağmen işleyen bir sistem değil tam tersi, onunla bağlantısı olan bir sistemdir. Dolayısıyla karşılaştırmalı

kapitalizm her ne kadar henüz uluslararası ekonomi politikadan farklı olarak uluslararası ekonomik sistemde ziyade onun parçası olan devletleri anlama iddiasındaysa da özellikle büyük dönüşümleri anlamak için uluslararası ekonomi politiğin buradan istifade etmesi gerekmektedir.

Daha da önemlisi, kapitalizmin farklı yorumlanması sadece ülkeler arasında kapitalizmin çeşitlenmesine değil aynı zamanda uluslararası ekonomik sistemde de değişimlere yol açmaktadır. Burada değişimden kast edilen liberal uluslararası ekonomi politik sistemin sarsıntıya uğraması veya yıkılmasından ziyade, tıpkı devletlerde olduğu gibi burada da farklı yorumlama biçimlerinin ortaya çıkmasıdır. Örneğin ABD'nin öncülük ettiği sistem açık küreselleşme ve piyasa odaklı bir liberalleşme öngörürken Çin seçici küreselleşme ve kamu – özel işbirliği ile yönetilen bir liberalleşme süreci tavsiye etmektedir ki bu bakımdan hibrit bir sistem oluşturmaktadır (Öniş & Kutlay, 2020, p. 16). Çin, uluslararası ekonomi politiğin liberal kurallarla yönetilmesine karşı çıkmazken esas belirleyicinin piyasa değil, egemen devletler olması gerektiği tezinde durmaktadır. Nitekim ekonomik yardımları ve kredileri liberal dönüşüm şartına bağlamadan sağlamakta, böylece Doğu Asya'daki köklü politik ekonomik kurumların varlığını sürdürmesine yardımcı olmaktadır. Yani uluslararası piyasalar burada bir hegemon güç tarafından değil, ülkelerin içyapılarına müdahaleden kaçınan bir ekonomi tarafından yönetilmektedir. Zira Dani Rodrik'in de belirttiği gibi, küreselleşmenin temeli ancak kendileri için en uygun kalkınma modelini benimseyebildikleri için ulusal düzeyde atılmalıdır (Rodrik, 2011, p. 239). İşleyen devletler ancak bu hibrit sistemler içerisinde var olabilmektedir. Bu bakımdan Acharya da liberal hegemonyanın artık geçmişte kaldığını ve yeni uluslararası sistemin tek kutuplu veya çok kutuplu yerine *Multiplex*³ olarak tanımlamak gerektiğini savunmaktadır (Acharya, 2017, p. 283).

Dolayısıyla küresel ekonomik sistemin işleyişini anlamak için devletlerin içyapılarını göz ardı etmek farklı coğrafyalara dağılmış olan karma sistemleri de göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Bu yüzden uluslararası ekonomi politikte devletlerin içyapılarını anlamak gerekmektedir. Bu durum realizmden ayrılma anlamına gelmemektedir. Zira devlet yine temel aktördür ve devletler güç maksimizasyonu için refahlarını arttırmayı amaçlamaktadır. Refahlarını arttırmanın yolunu ise kendi iç mekanizmaları belirlemektedir. Bu durum bizi neoklasik realist bakış açısıyla uluslararası ekonomi politiği nasıl anlamamız gerektiği sorunsalına taşımaktadır.

³ Multipolar (Çok Kutuplu) ve Complex (Karmaşık) ifadelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuş bir kavram.

III. NEOKLASİK REALİST ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİK VE DEĞİŞKENLERİ

Neoklasik realizmin uluslararası siyaseti açıklarken kurduğu sebep sonuç ilişkisi diğer pozitivist yaklaşımlardan farklı olarak ara değişkene ihtiyaç hissetmesinden gelmektedir. Klasik realist görüşler ve neorealizm ya uluslararası sistemi ya da devletlerin iç politikalarını sebep (bağımsız değişken) olarak alıp dış politika davranışlarını da sonuç (bağımlı değişken) olarak ortaya koymaktadır (Rose, 1998, p. 154; Waltz, 2010). Neoklasik realizm ise ne sistemik realistlerin iddia ettiği gibi uluslararası sistemin ne de klasik realistlerin iddia ettiği gibi devletlerin içyapılarının tek başına dış politika davranışlarının sebebi olamayacağı görüşünden hareketle her ikisi arasında bir köprü kurulması gerektiğini savunmaktadır. Kendi ifadeleriyle “realizme devlet fikri geri getirilmektedir” (Ripsman et al., 2016, p. 31). Uluslararası sistem esas motivasyon kaynağıdır; neoklasik realizme göre devletler ilk ve öncelikli olarak uluslararası sistemdeki konumlarına göre harekete ederler (Rose, 1998, p. 146) ancak sistemik uyarıcılara kendi kurumsal prizmasından geçtikten sonra tepki vermektedirler (Ripsman et al., 2016, p. 31). Bu yüzden sebep – sonuç ilişkisi bir ara değişkene bağlıdır. Bu kısımda söz konusu modelin hem uluslararası ilişkiler hem de uluslararası ekonomi politik bağlamında bağımsız, ara ve bağımlı değişkenlerini sırayla incelenecektir.

Neoklasik realizmde bağımsız değişken uluslararası sistemdir. Waltz’un uluslararası sistemdeki anarşik yapıyı (Waltz, 2010) bağımsız değişken almasının yanı sıra esasında devletleri sınırlayan veya onlara alan açan sistemdeki kutuplu yapıdır. Zira devlet davranışları uluslararası sistemin tek, çift veya çok kutuplu olmasına göre değişkenlik göstermektedir. Kutuptan kast edilen burada sistem içerisindeki büyük devlet sayısıdır. Büyük devletler birbirlerine göre konumlanırken diğer devletler bu devletlerle birlikte veya onları dengeleyecek tercihlerde bulunmaktadır. Bu bakımdan anarşi daha ziyade büyük devletler için geçerlidir. Büyük devletler dışında kalanlar bir büyük devletin hegemonyasında hareket ederek bir anlamda hiyerarşik bir yapı oluştururlar. Örneğin Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku ülkeleri ABD’nin üstünlüğünü kabul ederek onun koyduğu norm ve kurallara (liberal demokratik ilkeler) göre hareket etmekteyken Doğu Bloku ülkeleri de SSCB’nin kuralları (sosyalist) çerçevesinde hareket etmekteydi. Hegemon gücün gerilemesi halinde bu kurallar farklılık göstermeye başlar.

Nitekim uluslararası ekonomi politığın yapısı da özellikle 19.yüzyıldan beri hegemon gücün değişmesiyle birlikte farklılık göstermiştir. İngiliz hegemonyasıyla birlikte yürüyen altın standardı sistemi Birinci Dünya Savaşı ile birlikte gerilemiş, İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda da ABD hegemonyası ile birlikte Bretton Woods sistemi kurulmuş, nihayetinde onun çökmesiyle birlikte de ABD hegemonyasında özellikle 1970’li yıllarda gerileme gözlenmiştir. Buradan hareketle uluslararası ekonomi politik sisteminin hiyerarşik bir yapıda

olduğu öne sürülebilir. Hegemon güç ve onun etrafında toplanan devletler tarafından belirlenmiş kurallara göre işleyen piyasa uluslararası ekonomi politığın en önemli özelliğidir. Bu bakımdan uluslararası ekonomi politik belli ölçüde hiyerarşi içermektedir. Daha da önemlisi, uluslararası ekonomi politikte hegemon gücün değişmesine rağmen adeta sabit kalan bir kural vardır. Bütün hegemon güçler liberalizmi savunur, merkantilizme karşı çıkar (Wallerstein, 1984, p. 41) ve bu yüzden esasında hegemon güç değişmesine rağmen liberalizm ilkesi hiçbir zaman değişmez. Ancak merkantilizme karşı çıkmasına rağmen hegemon güçlerin hepsi merkantilizm karşıtı ilkelerinin istisnasını da belirlemekten geri kalmaz (Wallerstein, 1984, p. 41). Bu bakımdan uluslararası ekonomik sistemde evrensel bir liberalizmden söz edilemez. Liberalizmin sınırları bizzat hegemon tarafından çizilir. Hegemon gücün değişmesiyle birlikte liberalizmin kurallarının değişmesi de bununla bağlantılıdır.

Bu bakımdan liberalizm özellikle 19.yüzyıldan bu yana uluslararası politik ekonomi politik sistemin yapısını oluşturmaktadır. Şayet büyük bir güç tam hegemonya kurulabilseydi istisnalar da sadece küresel ekonomik sistemde değil devletlerin kendi içinde de geçerli olurdu ve farklı kapitalizm türlerinden söz edilemezdi. Zira hegemon güç sadece kuralını dayatma kabiliyetine değil, onu işletecek ekonomik güce de sahip olan devlettir. Ancak bunun örneği tarihte oldukça azdır. ABD hegemonyasının altın çağına yaşandığı 1950'li ve 1960'lı yıllarda bile Batı Avrupa'da böyle bir durum söz konusuysen Doğu Asya'da müttefikleri arasında liberal bir düzen oluşmamıştır (Stubbs, 2018, p. 140).

Bu bakımdan uluslararası ekonomi politikte bağımsız değişkeni özellikle 19.yüzyıldan bu yana hegemon güç veya güçlerin sınırlarını belirlediği liberal kapitalist düzen oluşturmaktadır. Mutlak bir hegemon güç idaresi altında tam bir hiyerarşik düzen kurulabilir. Ancak tarihte bunun örneğine neredeyse hiç rastlanmamıştır. Dolayısıyla mutlak hegemonya sağlanmadığı sürece uluslararası sistem devletlere belirli ilkelerde sinyal göndermektedir. Bu da devletlerin içyapılarının farklı olmasından dolayı hibrit sistemler ortaya çıkarmaktadır ki söz konusu durum bizi ara değişkeni incelemeye sevk etmektedir.

Neoklasik realizm, görece yeni bir yaklaşım olması dolayısıyla ara değişkenler konusunda henüz bir fikir birliğine varabilmiş değildir. Ulusal ekonomilerden (Gilpin, 2001) kimliklere (Kitchen, 2010) kadar çeşitli değişkenler literatürde önerilmiştir. Bu dağınıklığı toparlamak adına Ripsman ve diğerleri, bir devletin karar almasında dört etmenin göz önünde bulundurulması gerektiğini iddia etmektedir: lider şekli, stratejik kültür, toplum-devlet ilişkileri ve iç kurumlar (Ripsman et al., 2016, p. 59). Bu dört unsur birbirinden bağımsız gibi gözükse de esasında birbirlerini etkileyen ve besleyen süreçler olması dolayısıyla ara değişken olarak kullanılmaları tavsiye edilmiştir.

Ancak neoklasik realist uluslararası ekonomi politikte bunun daha planlı olduğu söylenebilir. Zira ekonomi politik açıdan yaklaşıldığında devletlerin ulusal ekonomik yapılarını ara değişken olarak almak yeterli olacaktır. Bu

noktada devletin ekonomi içindeki rolü (Gilpin, 2001), özel şirketlerin yapısı ve ilişkisi (Hall & Soskice, 2001) gibi etmenler belirleyici olmaktadır.⁴ Her devlet söz konusu süreci farklı düzenlemek suretiyle refah arttırmaya çalışır ki kapitalizmin farklı türleri de zaten özel şirketlerin yapıları ve ilişkileri arasındaki bu farklılıklardan ortaya çıkmaktadır. Devletin ekonomi içindeki rolü de hem kapitalizmin farklı türlerini hem de planlamacı ekonominin derecesini belirlemektedir. Devlet liberal kapitalizmde olduğu gibi ekonomiyi tamamen veya büyük ölçüde piyasaya bırakabilir. Bunun haricinde sosyalist veya komünist sistemlerde olduğu gibi tamamen yönlendirici rol de üstlenebilir. Bunların arasında hibrit bir sistem de geliştirebilir. Yani piyasa ekonomisini işletmekle birlikte varlıklar üzerinde mülkiyet sahibi olabilir. Rusya'daki devlet kapitalizminden Çin'deki sosyalist pazar ekonomisine kadar bütün karma sistemler buna örnektir ve burada kapitalizmin biçimini belirleyen devletin ekonomik faaliyetler içindeki yeridir.

Bu noktada önemle belirtmek gerekir ki söz konusu farklılıklar devletlerin aynı ekonomik modelden farklı sonuçlar almalarıyla ilişkilidir. Her iki örnekte de söz konusu devletler öncelikle var olan bir modeli benimsemiştir. Sovyet sonrası Rusya 1990'lı yıllardan liberal kapitalizme dönüşmeye çalışırken, Mao döneminde Çin, Sovyet benzeri bir sosyalizmi model almıştır. Ancak her iki model de dünyadaki diğer örneklerin aksine kendi devletlerinde istenen sonucu vermemiştir. Liberal kapitalizm Rusya'da büyük bir eşitsizliğe ve nihayetinde de 1998 yılında büyük bir ekonomik krize yol açarken, Sovyet sosyalizmi Çin'de 1960'lı yıllarda büyük bir ekonomik felaketle sonuçlanmıştır. Bu durumlar her iki ülkenin de söz konusu ekonomik sistemleri kendileri yapılarına uygun şekilde revize etmeye zorlamıştır. Bu iki örnek Dani Rodrik'in anlatmaya çalıştığı bir gerçeği ortaya koymuştur. Devletin ve ekonomik kurumların hangi piyasa düzeni içerisinde en iyi işleyebildiğine karar verecek olan yine devletlerin kendisidir (Rodrik, 2011, p. 240). Bu bakımdan özellikle küreselleşmeyle birlikte devletlerin içyapıları uluslararası ekonomi politikte belirleyici hale gelmiştir.

Bu da bizi bağımlı değişkene götürmektedir. Uluslararası ilişkilerde dış politika çıktıları yani devlet davranışları analizlerin bağımlı değişkenini oluşturmaktadır. Sistemik teorilerde dış politika davranışının sebebi uluslararası sistemin anarşik yapısıyken klasik realizmde devletlerin içyapıları bunun ana belirleyicisidir. Her iki yaklaşım modelinde de devletlerin rasyonel karar alacağı varsayımından hareket etmektedir. Bu bakımdan sistemik yaklaşımlar devletlerin anarşik ortam içerisinde benzer davranışlarda bulunulacağı sonucuna ulaşılmaktadır ki zaten bu yüzden içyapılara önem atfedilmemektedir. Klasik

⁴ Uluslararası ekonomi politik literatüründe içyapılar bunlarla sınırlı değildir. Farklı perspektifler farklı yapı ve ilişkiler sunmaktadır. Marksizmin üretim ilişkilerini ve sınıf yapılarını sunması bunun en önemli örneğidir. Metinde geçen parametrelerin seçilmesinin sebebi realist bakış açısının temel alınmasındandır. Farklı teorilerle farklı içyapılar ele alınabilir.

realizmde ise uluslararası sistemin işleyişinden ziyade içindeki birimlerin davranışını anlama iddiası vardır. Bu da devletlerin tek tek dış politikalarını anlamaya yardımcı olmakla birlikte başta hegemonya, kutupluluk gibi sistemik etkileri anlamada yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla bunları birleştirecek bir analitik seviyeye ihtiyaç bulunmaktadır (Rose, 1998, p. 146).

Neoklasik realizm bu açıdan her ikisini birden anlama iddiasının yanı sıra devletlerin sistemik sinyalleri doğru anlayamayabileceğinden hareketle her zaman rasyonel davranamayacağı ihtimalini de göz önünde bulundurmaktadır (Ripsman et al., 2016, p. 26). Dolayısıyla devlet davranışlarındaki anomalileri de açıklama iddiasındadır. İkinci olarak klasik realizmde olduğu gibi dış politika davranışlarını açıklamayı da amaçlamaktadır. Üçüncü olarak da bu dış politika çıktılarının uluslararası sisteme yansımaları açıklama iddiasındadır. Zira uzun vadede büyük devletlerin politikaları ve stratejileri uluslararası sistemin şekillenmesine yardımcı olmaktadır (Ripsman et al., 2016, p. 86). Dahası, sistemik realistlerin de söylediği gibi değişimin ana kaynağı büyük devletlerin büyümelerindeki farklılıklardır (Gilpin, 1983). Dolayısıyla bu ülkelerin gücünün değişimi sadece ikili ilişkilerini değil, sistemin tamamını etkilemektedir. Örneğin 19.yüzyılda Almanya'nın yükselmesi sadece Fransa ile olan ilişkilerini değil, güç dengesi sistemini değiştirecek sonuçlar doğurmuştur. Bu bakımdan büyük devletlerin dış politika davranışları sadece kendilerini değil, uluslararası sistemin tamamını etkilemektedir.

Uluslararası ekonomi politikte de aynı sonuç geçerlidir. Özellikle büyük devletlerin yükselmesi, gerilemesi veya ekonomik yapılarını değiştirmesi sadece kendi refahlarını veya konumlarını değil, uluslararası ekonomiyi de ilgilendiren durumlardır. Örneğin 20.yüzyılda Birleşik Krallık hegemonyasının yerine ABD hegemonyasının gelmesi sadece bir güç değişimi değil aynı zamanda Bretton Woods sisteminin kurularak altın standardı yerine dolar standardının gelmesi olmuştur. Benzer şekilde, Sovyetler Birliği'nin refah arttırmak için sosyalizmden piyasa ekonomisine geçmesi ve sonunda dağılarak mirasçısı olan Rusya'nın bu ekonomik modeli benimsemesi sadece kendisini değil, Doğu Avrupa'da daha önceden sosyalist yapıda olan bütün devletleri etkilemiştir. Rusya ile ittifak kursun veya kurmanın hepsi kapitalizmin farklı modellerini benimseyerek dönüşmüşlerdir. Yine Çin'in sosyalizmden piyasa ekonomisine dönüşmesi sadece bu ülkenin refahını arttırmamış, uluslararası güç dengesini değiştirdiği gibi dünya ekonomisinin ağırlık merkezini de Asya'ya doğru kaydırmaya başlamıştır. Daha da önemlisi, kendi iç yapısının da etkisiyle bu bölgede liberal kapitalizmden farklı olarak Çin'in ilkeleri de göz önüne alınarak hibrit bir politik ekonomik modelin doğmasını sağlamıştır (Öniş & Kutlay, 2020). Dolayısıyla büyük devletlerin yükselmesi, gerilemesi veya ekonomik yapılarını değiştirmesi sadece dış politika davranışı olarak yansımamakta, uluslararası sistemi etkileyen sonuçlar doğurmaktadır. Bu bakımdan uluslararası ekonomi politikte neoklasik realist yaklaşımın bağımlı değişkeni sistemik değişimlerdir.

Bütün bu süreçler göz önüne alındığında uluslararası ekonomi politikteki sebep sonuç ilişkisini kurgulayacak olursak karşımıza çıkan tablo üç aşamalıdır. Uluslararası ekonomik sistem bağımsız değişkendir. Devletler buna göre konumlanmakta, kurumsal ve toplumsal düzenlemelerini bunu göz önüne alarak gerçekleştirmektedirler. Özellikle 19.yüzyıldan itibaren bağımsız değişken serbest ticareti hedefleyen kapitalist sistem ve karşılıklı bağımlılık, finansal serbestlik, gibi onun getirdiği unsurlardır. Kuralları hegemon güçler tarafından belirlendiği için hegemon gücün değişmesiyle birlikte bunlar da kendi içinde değişime uğramıştır. Altın standardı, Dolar standardı, neo-liberalizm gibi farklı şekiller almış ve norm olarak ortaya konmuştur. Ulus devletler de bu kurallar karşısında pozisyon alarak kendilerine en uygun şartları oluşturmaya çalışmışlardır ki bu da ara değişkenleri oluşturmuştur. Özellikle ABD hegemonyasının güçlü olduğu 1950’li ve 60’lı yıllarda Batı Avrupa ülkeleri Bretton Woods kurallarını benimsemiş, 1970’li yıllardan itibaren hegemonik gerilemeyle birlikte Almanya başta olmak üzere kendi kapitalist modelini yaratan devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yine de kapitalizmin farklı türlerle ortaya çıkmış olması refahın daha da artmasını sağlamış ve uluslararası sistemin baskın normu haline gelmiştir. Daha da önemlisi, Çin ve Rusya gibi sosyalist ülkeler bile bu sistemik baskı neticesinde kapitalizme adapte olmak zorunda kalmıştır. Her iki ülkenin de içyapıları kapitalizmin farklı yorumlanmasını sağlamış ve sosyalist pazar ekonomisi adıyla hibrit bir model doğurmuştur. Zira kapitalizm her ne kadar refah arttırmaya yarasa da IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar tarafından tavsiye edilen modelin işlemediği gözlenmiştir.

Bu durum uluslararası sisteme nasıl yansımıştır? Özellikle Çin’in büyük bir ekonomik büyüme yakalamasını sağlamış ve refah arttırmak için tek bir kapitalist modelin olmayacağı düşüncesini yaygınlaştırmıştır. Bundan hareketle, özellikle Asya’da liberal piyasa ekonomisinin farklı yorumları benimsenmeye başlamıştır. Örneğin eski Sovyet coğrafyasında Rusya’da olduğu gibi devlet kapitalizmi hâkim ekonomi politik anlayışı haline gelirken Doğu Asya’da devlet egemenliği ilkesi norm haline gelmiş ve yukardan aşağı süreçler yerine her ülkenin kendi modelini benimsemesi gerektiği anlayışı gelişmiştir. Bir başka deyişle, uluslararası sistem devletleri piyasa ekonomisine zorlamıştır ancak türdeş bir piyasa ekonomisi ortaya çıkmamıştır. Onun yerine hibrit bölgesel alt sistemler oluşmuştur.

IV. AVRASYA EKONOMİ BİRLİĞİ

Bu model ışığında Avrasya Ekonomi Birliği’nin bahsi geçen hibrit bölgesel alt sistemlerden birine dönüştüğü masaya yatırılacaktır. Yani liberal kapitalizmin eski Sovyet coğrafyasında nasıl bir alt sistem oluşturduğu vaka çalışmasıyla açıklanmaya çalışılacaktır. Avrasya Ekonomi Birliği’nin vaka olarak seçilmesinin sebebi, üye ülkelerin otoriter rejimlere sahip olması ve bundan dolayı ara değişkenin liberal demokrasilerden farklılık arz etmesidir.

Avrasya Ekonomi Birliği resmi olarak 2015 yılında kurulmuş olsa da altyapısı 2000 yılına kadar uzanmaktadır. O tarihte Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından Avrasya Ekonomi Topluluğu kurulmuş, 2010 yılında Tacikistan yerine Ermenistan ile Avrasya Gümrük Birliği Antlaşması imzalanmış ve nihayetinde 2015 yılında Avrasya Ekonomi Birliği adını almıştır. Bu anlaşmalar birbirinin ardıl veya tamamlayıcı anlaşmasıdır ve iki önemli özelliği vardır. Birincisi, söz konusu birliklerin hepsi liberal ekonomik kuralları hedef belirlemiştir. Serbest ticaretin gelişmesi, ortak gümrük tarifelerinin uygulanması, sermayenin serbest dolaşımı ve nihayetinde ekonomik entegrasyon gibi liberal kurallar bu oluşumların hepsinde amaç olarak belirtilmiştir. İkincisi ise bu oluşumların resmi söylemlerinde belirtilen amaçlarına ulaşamamış olmasıdır. Serbest ticaret oluşturabilmek bir yana, eski Sovyet ülkeleri uzun süre birbirlerine karşı korumacı politikalar uygulamıştır (Vinokurov & Libman, 2014). Dolayısıyla eski Varşova Paktı veya Baltık ülkelerinin aksine Orta Asya ve Doğu Avrupa’da liberal kapitalizm bu bölgelerdeki ülkeleri kendi sisteminin bir parçası haline getirmemiştir. Yani liberal kapitalizm bütün bölgeleri etkilese de Polonya’da veya Slovakya’da ortaya çıkan sonuç ile Kazakistan veya Tacikistan’da ortaya çıkan sonuç birbirinden oldukça farklıdır ve bu durumu ancak iç dinamikler açıklayabilmektedir.

Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Avrupa ülkelerinin bu politika tercihlerine iki önemli yaklaşım mevcuttur. Birincisi ve en önemlisi hegemonik istikrar yaklaşımıdır. Buna göre, Rusya halihazırda Baltık devletleri hariç eski Sovyet coğrafyasının hegemonik gücüdür. Liberal kapitalizmi benimseyen Yeltsin döneminde dahi Moskova kendi “Monroe Doktrinini” benimseyerek eski Sovyet coğrafyasının barış ve güvenliğinden sorumlu olduğunu belirtmiştir (Rowl & Novak, 1993). Dolayısıyla bu bölgede öncülük ettiği bölgeselleşme girişimleri kendi değerleri çerçevesinde şekillenmektedir. Yani Rusya liberal kapitalizmi ne kadar benimserse Rusya’nın öncülük ettiği kuruluşlar da o kadar liberal kapitalizmin bir parçası haline gelir. Bu bakımdan liberal kapitalizmden farklı olarak Rusya’nın üretim araçlarındaki mülkiyetin devlet aygıtında yoğunlaşmasına dayanan devlet kapitalizmi⁵ anlayışı (Kirkham, 2018, p. 115) Avrasya coğrafyasında yaygın anlayış haline gelmiştir. Dolayısıyla bölge ülkeleri de tıpkı Rusya gibi devletin üretim araçları üzerindeki mülkiyetini azaltacak yaklaşımlar benimsememektedir.

İkinci yaklaşım ise bölge ülkelerinin tercihlerini ön plana çıkaran yaklaşımdır. Bu noktada bölge ülkelerinin otoriter yapısı ve onları koruma arzusu ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar 1990’lı yıllarda bölge ülkelerinin tamamına yakını liberal kapitalizme dönüşmeyi hedeflemiş olsa da liberalizm zaman içinde bu ülkelerin gözünde rejimlerini tehdit eden istikrarsızlık simgesi haline gelmiştir (Cooley, 2019, p. 597). Söz konusu dönemde liberal kapitalizme

⁵ Kirkham “Tekelci Kapitalist” ifadesini kullanmaktadır.

geçiş mevcut rejimlerin varlıklarını tehlikeye atan sonuçlar doğurmuş, renkli devrimler neticesinde de liberalizm bölgede meşruiyetini yitirmiştir. Bunun sonucunda bölge ülkeleri refah üretmek kadar, hatta ondan daha fazla, rejimlerinin güvenliklerini sağlamak amacıyla otoriter rejimlerle birlikte bölgeselleşme çabalarına yönelmiştir. Zira liberalizm devlet egemenliğine müdahale eden bir yaklaşım olarak görülürken özellikle Rusya veya Çin gibi liberal olmayan devletlerin öncülüğünde oluşturulan bölgeselleşme çabalarının devlet egemenliğini ön plana çıkardığı, dolayısıyla otoriter rejimlerle bir sorunu olmadığı izlenimini vermektedir. Bir başka deyişle, otoriter işbirliği, liberal demokrasinin aksine kurumsal değişim gerektirmemektedir. Bu bakımdan otoriter rejimler derinlemesine bölgesel entegrasyonlara karşı isteksiz davranırken (Libman & Vinokurov, 2018, p. 338) rejim güvenliğini güvence altına alacak oluşumları tercih ederler. Dolayısıyla bölge ülkeleri, özellikle Rusya öncülüğünde oluşan kurumlara rejim güvenlikleri açısından sıcak bakmaktadır. Ekonomik örgütleri bu bakımdan ekonomik büyümeden ziyade karşılıklı bağımlılık ve daha da önemlisi dış dünyadan gelecek şoklara karşı korumacılık olarak görmektedir.

Avrasya Ekonomi Birliği bahsi geçen yapısıyla dikkat çekmektedir. Bölge ülkelerinin otoriter yapılarını ve rejim güvenliklerini sürdürmeye yönelik bir ekonomik blok görünümündedir. Zaten bölge ülkeleri tarafından tercih edilmesi de öncelikle bu yüzdendir Zira birlik her ne kadar öncülleri gibi liberal hedefleri amaçlasa da gerek ekonomik sonuçları gerekse de kurumsal yapısı itibarıyla liberal bir bölge ortaya çıkarmamaktadır. Ekonomik sonuçları itibarıyla birlik üye ülkeleri küresel ekonomiye entegre etmediği gibi esasında tam tersi söz konusudur. Yani üye ülkeleri serbest ticaretin olumsuz etkilerinden korumayı amaçlamaktadır (Stronski & Sokolsky, 2020, p. 9). Örneğin Kazakistan'ın birlikten en önemli beklentisi Çin'e karşı korunma olmuştur (Troitskiy, 2020, p. 223). Daha da önemlisi birlik, Rusya'nın üye ülkeler üzerindeki ekonomik gücünü pekiştirmekte, bu sayede siyaseten yanlarında durmayı garanti etmektedir. Nitekim ekonomik göstergeler Rusya haricinde üye ülkelerin ekonomik kazanç sağlamak bir yana, ticaret dengelerinin Rusya lehine daha da bozulduğunu ve buna rağmen Rusya'nın kayda değer bir ekonomik büyüme sağlamadığını ortaya koymaktadır (Bayramov, Breban, & Mukhtarov, 2019). Dolayısıyla birlik liberalizmin vadettiği kazan-kazan modelini ortaya koymamaktadır.

Bu durum birliğin kurumsal yapısını masaya yatırma ihtiyacını doğurmaktadır. Zira Avrasya Ekonomi Birliği her ne kadar liberal ekonominin tamamlayıcısı gibi gözükse de zayıf kurumsal yapısı ve yaptırım gücünün olmaması dolayısıyla üye devletlere bu politikaların dışına çıkma şansını tanımaktadır. Öncelikli olarak birlik her ne kadar gümrük birliği ve serbest ticaret hedefinde olsa da her üye devlet ihracat vergileri hâlâ kendisi belirlemekte ve bunu kontrol eden bir mekanizma örgütte bulunmamaktadır (Vakulchuk & Knobel, 2018, p. 474). Dolayısıyla esasında bir gümrük birliği

oluşmasının yasal altyapısı hazır değildir. Bunun yanında üyelerin ortak hareket ettiklerini söylemek de oldukça güçtür. Örneğin Rusya'nın Ukrayna ve Moldova'ya uyguladığı ve üye ülkelere de çağrıda bulunduğu yaptırımlara Kazakistan uymamaktadır (Troitskiy, 2020, p. 221). Benzer şekilde Türkiye ve Rusya arasında gerçekleşen "Uçak Krizinden" sonra da Rusya'nın çağrısına rağmen Türkiye ile ticarete üye ülkeler devam etmiştir. Dolayısıyla birliğin ortak hareket etme kabiliyeti ve üye ülkelere yaptırım gücü oldukça zayıftır. Ancak bu durum özellikle Rusya dışındaki üye devletler tarafından bir zayıflık değil, tercih sebebidir. Zira söz konusu devletler ekonomik olarak aleyhlerine bile olsa devlet otonomisini sağlayacak örgütleri tercih etmektedir. Liberal kapitalizmin devlet otonomisini ve rejim güvenliğini tehlikeye attığı düşüncesinden hareketle buna alternatif oluşturacak kurumlar tercih edilmektedir ve Avrasya Ekonomi Birliği bunlardan biridir.

Bu bakımdan Avrasya Ekonomi Birliği her ne kadar liberal hedefler ortaya koysa da esasında Avrasya'da devlet kapitalizminin pekişmesini sağlamaktadır. Bu da iki sebepten kaynaklanmaktadır. İlk olarak birliğin Rusya öncülüğünde kurulmuş olması, devlet kapitalizmi anlayışla hareket etmesinin yolunu açmaktadır. İkinci olarak da üye ülkeler rejimlerinin güvenliği açısından bu modeli takip etmekte ve birlik aracılığıyla Rusya ile ittifak yapmaktadır. Dolayısıyla bu bölgede ekonomik birliktelik refah arttırmaktan ziyade dış dünyaya karşı blok oluşturma amacıyla olduğu izlenimini vermektedir.

Sonuç olarak, neoklasik realist açıdan bakıldığında karşımıza çıkan tablo uluslararası ekonomi politikteki hibritliği anlamamıza yardımcı olmaktadır. Uluslararası sistem (bağımsız değişken) refah arttırmak için devletleri kapitalizme dönüşmeye zorlamaktadır. Uluslararası piyasaların en etkin çalışma biçiminin serbest ticaret olduğu anlayışı hakimdir. Devletler de buna göre pozisyon almaktadır. Günümüzde birkaç istisna hariç piyasa ekonomisini benimsemeyen ülke kalmamıştır. Ancak kapitalizmin yorumu ülkelere göre farklılık göstermektedir. Rusya ve eski Sovyet coğrafyasında liberal kapitalizme dönüşüm 1990'lı yıllarda denenmiş olsa da söz konusu ülkelerin otoriter yapıları (ara değişken) teknelci kapitalist bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak da Avrasya Ekonomi Birliği (bağımlı değişken) bu anlayışla hareket etmekte ve hibrit yapısıyla esasında liberal dünyaya karşı bir ekonomik blok olarak yerini almaktadır.

SONUÇ

Hegelci açıdan baktığımızda tarihin sonuna henüz gelinmedi. Soğuk Savaşın sonra ermesi liberal kapitalizmin mutlak zaferini değil, birbirinden farklı hibrit sistemlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu da bizi söz konusu farklılıkların sebeplerini incelemeye sevk etmektedir. Daha da önemlisi uluslararası ekonomi politigin işleyişinin de değişme ihtimalini güçlendirmektedir.

Bu çalışmada uluslararası ekonomi politiğin değişiminin neoklasik realist bir bakış açısıyla incelenmesi durumunda anlaşılacağı tezi üzerinde durulmuştur. Zira 1970'li yıllardan itibaren dünyada artan ekonomik aktiviteler, karmaşık bağımlılık, malların ve hizmetlerin serbest dolaşımı gibi hususlar ülkeler üzerinde sistemik bir baskı oluşturmaya başlamıştır. Bu ilkeleri benimseyen ülkeler toplum içindeki asimetrik büyümeye rağmen göreceli olarak yükselmiştir, tam tersi şekilde bundan uzak kalan ülkeler görece olarak gerilemiştir. Nitekim Soğuk Savaşın kapitalist ülkeler lehinde sonuçlanması esasında bu modelin, çelişkiler ve sosyal sorunlar barındırmakla birlikte, devletlere refah arttırmada daha büyük avantaj sağladığını ortaya koymuştur.

Özellikle eski sosyalist devletler de bu baskıyı algılayıp kendi iç dinamiklerini de göz ardı etmeden yeni duruma adapte olmaya çalışmıştır. Nitekim kapitalizm tek bir modelle görece büyüme sağlamamıştır. Kapitalizmin uygulanış biçimi gerek aktör bazında gerekse de toplum-devlet ilişkileri kapsamında geleneksel kapitalist ülkeler arasında dahi farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla kapitalizmi yeni benimseyen ülkelerde aktörlerin konumları, algıları, devlet – toplum ilişkilerinin çok daha farklı olması bu ilişkileri kaçınılmaz olarak daha da karmaşık hale getirmektedir. Daha da önemlisi, liberal kapitalizm 1990'lı ve 2000'li yıllarda Uzak Doğu ve Avrasya'da Batıda verdiğiinden daha farklı sonuçlar vermiştir. Bu da doğal olarak söz konusu bölgelerde liberal kapitalizmden farklı hibrit sistemlerin doğmasına yol açmıştır. Devlet otoritesinin güçlü, bireysel girişimciliğin ve sermaye birikiminin daha kısıtlı olduğu ve uluslararası rekabet imkânlarının fiilen bulunmadığı bu ülkelerde liberal kapitalizmin toplumsal sonuçlarının ağır olması kaçınılmaz olmaktadır. Bu da söz konusu ülkeleri bir yandan piyasa ekonomisini benimsemeye zorlarken diğer yandan da bunda seçici olmaya teşvik etmektedir.

Bu bakımdan Avrasya Ekonomi Birliği vaka çalışması olarak incelenmiştir. Mevzubahis kurum her ne kadar liberal değerleri benimsese de nüvesindeki hegemonik güç olan Rusya'nın politik ekonomi yapısına benzeyerek devlet kapitalizmini benimseyen sistemlerin varlığını sürdürmesine yarayan bir blok ortaya çıkarmıştır.

Dolayısıyla uluslararası ekonomik sistemin işleyişini ve değişimleri anlamak için sadece yapısal analizler yetersiz kalmaktadır. Değişim ve farklılıkları anlayabilmek için ara değişkene de ihtiyaç bulunmaktadır. Benzer şekilde, devletler uluslararası piyasalardan etkilenmektedir. Artan kapitalist faaliyetlere karşı kayıtsız kalamamaktadır. Bu ikisi arasında dengeyi kuracak mekanizmaları oluşturmaktadır devletler. Anarşi altında otonomi ve refahlarını arttırmalarını bu denge eşliğinde yapmaktadır. Uluslararası ekonomi politik çalışmaları da bu dengeyi anlamak için önemlidir. Neoklasik realizm bu ihtiyacı gidermesi bakımından Narizny'nin iddialarının aksine en azından uluslararası ekonomi politikte kullanılması faydalı olacak bir yaklaşımdır.

KAYNAKÇA

- Acharya, A. (2005). Do norms and identity matter?: Community and power in Southeast Asia's regional order. *The Pacific Review*, 18(1), 95–118. <https://doi.org/10.1080/09512740500047199>
- Acharya, A. (2017). After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World Order. *Ethics & International Affairs*, 31(3), 271–285. <https://doi.org/10.1017/S089267941700020X>
- Barkin, J. S. (2010). *Realist constructivism*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Bayramov, V., Breban, D., & Mukhtarov, E. (2019). Economic effects estimation for the Eurasian Economic Union: Application of regional linear regression. *Communist and Post-Communist Studies*, 52(3), 209–225. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2019.07.001>
- Bello, W. (2009). States and markets, states versus markets: the developmental state debate as the distinctive East Asian contribution to international political economy. In M. Blyth (Ed.), *Routledge international handbooks. Routledge handbook of international political economy (IPE): IPE as a global conversation* (pp. 180–200). London: Routledge.
- Cooley, A. (2019). Ordering Eurasia: The Rise and Decline of Liberal Internationalism in the Post-Communist Space. *Security Studies*, 28(3), 588–613. <https://doi.org/10.1080/09636412.2019.1604988>
- Gilpin, R. (1983). *War and change in world politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilpin, R. (1984). The Richness of the Tradition of Political Realism. *International Organization*, 38(2), 287–304.
- Gilpin, R. (1987). *The political economy of international relations*. Princeton, Guildford: Princeton University Press.
- Gilpin, R. (2001). *Global political economy: Understanding the international economic order*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Hall, P. A., & Soskice, D. W. (Eds.) (2001). *Varieties of capitalism: The institutional foundations of comparative advantage*. Oxford: Oxford University Press.
- Hirschman, A. O. (1980). *National power and the structure of foreign trade* (Expanded ed.). *The Politics of the international economy: Vol. 1*. Berkeley: University of California Press.
- Hyde, S. D., & Saunders, E. N. (2020). Recapturing Regime Type in International Relations: Leaders, Institutions, and Agency Space.

- International Organization*, 74(2), 363–395.
<https://doi.org/10.1017/S0020818319000365>
- Kiraz, S. (2018). Dış Politika Analizi Modeli Olarak Neoklasik Realizm: İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Analizi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 417–440.
- Kirkham, K. (2018). The formation of the Eurasian Economic Union: How successful is the Russian regional hegemony? *Journal of Eurasian Studies*, 7(2), 111–128. <https://doi.org/10.1016/j.euras.2015.06.002>
- Kirshner, J. (2009). Realist political economy: Traditional themes and contemporary challenges. In M. Blyth (Ed.), *Routledge international handbooks. Routledge handbook of international political economy (IPE): IPE as a global conversation* (pp. 36–47). London: Routledge.
- Kitchen, N. (2010). Systemic pressures and domestic ideas: A neoclassical realist model of grand strategy formation. *Review of International Studies*, 36(1), 117–143.
- Legro, J. W., & Moravcsik, A. (1999). Is Anybody Still a Realist? *International Security*, 24(2), 5–55. <https://doi.org/10.1162/016228899560130>
- Libman, A., & Vinokurov, E. (2018). Autocracies and regional integration: The Eurasian case. *Post-Communist Economies*, 30(3), 334–364. <https://doi.org/10.1080/14631377.2018.1442057>
- Mearsheimer, J. J. (2003). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton & Company.
- Narizny, K. (2017). On Systemic Paradigms and Domestic Politics: A Critique of the Newest Realism. *International Security*, 42(2), 155–190. https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00296
- Nölke, A. (2018). Comparative Capitalism. In T. M. Shaw, L. C. Mahrenbach, R. Modi, & Y.-C. Xu (Eds.), *The Palgrave handbook of contemporary international political economy* (pp. 135–154). Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Öniş, Z., & Kutlay, M. (2020). The New Age of Hybridity and Clash of Norms: China, BRICS, and Challenges of Global Governance in a Postliberal International Order. *Alternatives: Global, Local, Political*, 97(4), 030437542092108. <https://doi.org/10.1177/0304375420921086>
- Rathbun, B. (2008). A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism. *Security Studies*, 17(2), 294–321. <https://doi.org/10.1080/09636410802098917>

- Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W., & Lobell, S. E. (2016). *Neoclassical realist theory of international politics*. New York NY: Oxford University Press.
- Rodrik, D. (2011). *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy*. New York, NY: Norton.
- Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51(1), 144–172. <https://doi.org/10.1017/S0043887100007814>
- Rowl, E., & Novak, R. (1993). Russia's 'Monroe Doctrine'. *The Washington Post*. Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1993/02/26/russias-monroe-doctrine/d5fca486-5011-4417-bd49-6046c41a805d/>
- Schweller, R. L. (2004). Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing. *International Security*, 29(2), 159–201.
- Smith, N. R. (2018). Can Neoclassical Realism Become a Genuine Theory of International Relations? *The Journal of Politics*, 80(2), 742–749. <https://doi.org/10.1086/696882>
- Stronski, P., & Sokolsky, R. (2020). *Multipolarity in Practice*.
- Stubbs, R. (2018). Order and Contestation in the Asia-Pacific Region: Liberal vs Developmental/Non-interventionist Approaches. *The International Spectator*, 53(1), 138–151. <https://doi.org/10.1080/03932729.2018.1402581>
- Taliaferro, J. W., Lobell, S. E., & Ripsman, N. M. (2009). Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy. In S. E. Lobell, N. M. Ripsman, & J. W. Taliaferro (Eds.), *Neoclassical realism, the state, and foreign policy* (pp. 1–41). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Troitskiy, E. (2020). Dead-Letter Regimes in the Post-Soviet Space: Strategies and Communication. *Global Society*, 34(2), 206–225. <https://doi.org/10.1080/13600826.2019.1700934>
- Vakulchuk, R., & Knobel, A. (2018). Impact of non-tariff barriers on trade within the Eurasian Economic Union. *Post-Communist Economies*, 30(4), 459–481. <https://doi.org/10.1080/14631377.2018.1442054>
- Vinokurov, E., & Libman, A. (2014). Do economic crises impede or advance regional economic integration in the post-Soviet space? *Post-Communist Economies*, 26(3), 341–358. <https://doi.org/10.1080/14631377.2014.937094>
- Wallerstein, I. M. (1984). *The politics of the world-economy. Studies in modern capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Walt, S. M. (1985). Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, 9(4), 3–43.
- Waltz, K. N. (2010). *Theory of international politics*. Long Grove: Waveland Press.
- Xiao, R. (2015). A reform-minded status quo power?: China, the G20, and reform of the international financial system. *Third World Quarterly*, 36(11), 2023–2043. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1078232>
- Yılmaz, S. (2015). Neoklasik Realizm: İlerletici mi? Yozlaştırıcı mı? Lakatosyan bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (46), 1–18.